

Saif ur Rehman Raja
HIDŽRA

prevedla Saša Grahovac Fabbri

*Multikulturalnost niso samo prazne besede;
ni samo nekaj, o čemer se pogovarjamo:
jaz predstavljam multikulturalnost.*

Riz Ahmed, igralec/pevec

*Sem ponosen Londončan, Anglež, Evropejec
pakistanskih korenin,
musliman – vsi imamo več slojev identitete –
to je tisto, kar nas dela takšne, kakršni smo.*

Sadiq Khan, politik

*Fanta lahko vzameš iz Bombaja,
Bombaja pa iz fanta nikoli.*

Salman Rushdie, pisatelj

*Ta pasivna narava ti ne bo omogočila preživetja.
Če želiš živeti, zakuhaj nevihto.*

Allama Iqbal, pesnik

* Vse opombe v besedilu so prevajalkine.

Nisem plod ljubezni med mamó Shakeelo in očtom Shabbirjem.

Pri nas je ljubezen luksuz za bogate in laž, ki si jo pripovedujemo revni. Za vse skupaj bi bilo sploh bolje, če o njej ne bi razmišljali.

Jaz sem sperma moškega, ki je v nekaj minutah opravil svojo dolžnost. Jaz za *abo* Shabbirja ne bom obstajal, dokler ne bom star enajst let.

Jaz sem rezultat prijateljstva med dedkom Saleemom in dedkom Farmaanom. Tukaj, na indijski podcelini, veliko ljudi prehodi dolgo pot, ki prijateljstvo pretvori v ljubezen.

Zame prevzame odgovornost babica Zetoon. Veliko ljudi jo je prosilo za roko *ame* Shakeele, a jih je vztrajno zavračala: prvi je bil prestar ali premlad, drugi preveč grd ali preveč plešast, tretji preveč naporen. Ob hčeri je moral biti moški, vsaj tako lep kot ona sama. Shakeela, *najlepša na svetu*, kot vedno pravi. Edina hčerka poleg petih sinov, že njeno ime pove, da je gospa, *čudež* četrti, najbolj občudovana, zelena. *Najbolj*.

Iste obleke njena hčerka nikoli ne obleče dvakrat. Včasih jih podari, večinoma pa jih ljubosumno hrani. Ob takšni ženski Mohsin ni bil dovolj. Z redkimi lasmi, majhnimi očmi in obilnim trebuhom, katerega

oblika ni bila nič kaj lepa, ni bil v redu. No, imel pa je odlično službo v Evropi. Kljub temu to za babico Zetoon ni bilo pomembno. Zares pomemben je bil le videz. Videz pred vsem. Zavrnila je torej Mohsina in šepetajoč, a z odločnim pogledom predlagala njegovega brata Shabbirja. Tudi on dela v Evropi, priložnostna dela, nič več. A Shabbir je po vsej četrti znan po tem, da je podoben vzhajajoči filmski zvezdi, igralcu Salmanu Khanu; ženske vseh starosti in družbenih slojev so nore na Shabbirjeve velike oči.

Babica Zetoon ga je izbrala, ker je vedno hotela vnuka, ki v nasprotju z vnuki njenih prijateljic ne bo grd in grdo oblečen.

Jaz sem milost Alaha, ki je uslišal molitve *ame* Shakeele. Moja mama je med tem, ko sem bil v njenem trebuhu odvisen od nje, jedla granatna jabolka.

Stepala je preprogo, da bi pokleknila pred Alaha, a le zato, da bi ga prosila za sina, ki bo imel moževe oči.

Ne za zdravo nosečnost. Ne za zdravega otroka. Ne za lahek porod.

Za oči.

Za iranske oči, kot jih je imela Mariam, moja iranska babica po očetovi strani.

Mariam, Iranka, tujka s perzijskimi očmi. Kljub temu, da sedaj ne vidi na desno oko, kljub temu, da ima sedaj namesto jantarnih oči tam belo in zoprno svetlobo. Zoprno zanjo, predvsem pa za druge, ki v njenem nekoč skrivnostnem in pomirjujočem pogle-

du ne morejo več najti oprijemljivega dokaza o Alahovem obstoju. Blagoslov Najvišjega. Čudežni dotik, ko se je rodila. Trgovsko blago. Orodje, ki ji bo omogočilo, da jo bodo v tuji državi sprejeli.

Ona, živa priča, ki kaže, da se je mogoče prodati tudi samo s pogledom.

Jaz sem premetenost, ki pooseblja korist.

Sakina, moja prababica, ki je hrepenela po hčerki, ki bi ji krtačila lase in šivala obleke, je imela enega otroka: Saleema. A Alah je milosten in pozna srčne želje svojih ljudi, zato ji je naklonil vnukinjo, Shakeello. Želela jo je ob sebi, da bi jo zlahka obiskovala, še posebej sedaj, ko se stara in težko hodi. Sakina dobro ve, da se ženske v Pakistanu po poroki preselijo k svojim možem. A si želi, da vnukinja ostane blizu. Sakina je ženitno ponudbo sprejela kljub temu, da je Shabbir delal v Italiji, in le zato, ker se je Shakeela, v nasprotju z mnogimi ženami, katerih možje so v osemdesetih in devetdesetih odšli s trebuhom za kruhom, odločila, da bo ostala v domovini. To je storila za svojo babico, saj bosta tako ostali skupaj.

Ko sem se rodil jaz, 4. januarja 1994, se je v hiši *dedka* Farmaana praznovalo.

Tisti dan je šele postal polnopravni dedek. Tudi prej je seveda bil, živih je namreč še petnajst njegovih vnukov, eden je že umrl. A oni niso pravi vnuki, saj gre za potomce njegovih hčera. Waseem, Abida, Ali, Omar, Aneela, Irfan, Wahab (umrl), Aisha, Iffat, Amber, Farhat, Shahista, Sherish, Faizan, Usama: vsi so otroci njegovih hčera. Njegovo meso in kri, seveda,

a ne dovolj. Zmešana sta namreč z mesom in krvjo drugih moških.

So telesa, ki jih je Farmaan gledal odraščati in jih deloma tudi vzgajal. So telesa in življenja tistih, ki jim zidu nesmrtnosti ni dovoljeno preplezati.

Med našimi za vedno in začasno našimi je razlika.

Oni priimka ne bodo prenesli naprej. Niso prihodnost njegove družine. Živijo v drugih hišah, v hišah možev njegovih hčera. So gostje, ki pridejo ob nedeljah na kosilo. So manj pomembni vnuki. Na moške vnuke, rojene njegovim hčerkam, računajo drugi priimki. Imajo dostojanstvo, a ne pri nas. Niso zadosten razlog za praznovanje. Ko se rodijo, dobijo samo nasmeh.

Vnukinje pa še tega ne. Usoda njihovih duš je blodenje sem in tja, ne da bi kadarkoli zares našle svoj pristan. So nezemeljske. Nimajo svojega mesta. Ne nosijo priimka iz roda v rod: niti našega niti njihovega. Samo za čast družine skrbijo. Čast moških.

Če sem iskren, nisem prvi vnuk moškega potomca.

Haneesa, Mohsinova hči, je eno leto starejša od mene. A ko se je rodila, praznovanja ni bilo. Ona je namreč ženska. Njena usoda je vzgoja sinov drugih moških. Piše se Raja, tako kot jaz, tako kot najini očetje, stari starši, prastari starši. A ko bo omožena, bo njen priimek vreden manj.

Raja so potomci *maharadž*, svojega priimka ne smejo omadeževati.

Nikoli.

Dedek Farmaan žrtvuje dve kozi, da bi se zahvalil Alahu za tega vnuka, pravega dediča.

Ko se rodim, vsi praznujejo. Sladice, zaklane živali, vonj po začimbah v posodah, v zrak vrženi konfeti, vaška godba, ki so jo povabili igrati.

Vsi morajo vedeti, da se je v Farmaanovi hiši rodil vnuk.

Praznovanje pa ni namenjeno meni. Vsi praznujejo, ker so se uresničili njihovi upi, njihovo hrepenenje. Praznujejo svoje načrte za moje meso.

Babica Zetoon je srečna, ker imam kožo olivne barve, čisto in malce svetlejšo od tipično rjave pakistanske kože. Njeno sovraštvo do rjave kože je britanska dediščina: Angleži so nas v dvesto letih prepričali, da bolj ko si bel, lepši si. Toda mi, ponosni, uporniki, ki nam je naša identiteta pri srcu, smo osvojili njihova pravila in spremenili njihovo slovnico: človek je lep ne glede na to, ali je njegova barva kože bolj bela od pakistanske rjave in manj bela od angleške bele. Tako z našimi kolonizatorji nimamo prav veliko stičnih točk, vseeno pa smo ustvarili lepotne hierarhije.

Ona me ima rada zato, ker sem figurica, ki bo igro večvrednosti nad običajnim plebsom igrala naprej. Pa še: imam velike oči in dolge trepalnice. Ona pravi, da bi na njih, ko bom velik, lahko nosil težo sveta.

Moje oči bodo postale slavnejše od mene, mene, prvega vnuka, Farmaanovega in Shabbirjevega dediča. Ko na obisk k *ami* Shakeeli pridejo sorodniki, največ časa namenijo pohvalam velikim ovalnim očem lešnikove barve. Ni več dvomov, ljudstvo se je

odločilo: oči babice Mariam so končno dobile tekmeča. Babica Zetoon je zaradi moje lepote ponosna name. Ko imamo goste, me vedno pestuje. Ko pa sva sama, se raje izogne temu, da bi jo pobruhal ali ji umazal oblačila. Ko se je treba pokazati, to tveganje rada sprejme.

Sakine ne skrbi več, da bi se njena vnukinja lahko preselila v Italijo. Da bi šla Shakeela stran od nje. Kam pa naj gre z majhnim sinom?

Ona praznuje, ker sem njen strah prestavil nekam v prihodnost.

Ama Shakeela se pretvarja, da se smeji. Nosi masko, s katero pokaže, kako zadovoljna je, da se ji je rodil sin, tako kot se od nje pričakuje. V očeh tasta in tašče je zrasla.

Shakeela, popolna snaha, najljubša, najboljša, tudi ko je rodila. Ne zanima je, ali sem sin ali hči. Zanj je dovolj dotikati se mojih rdečih lic. Nekega dne mi bo priznala, da so zanj rdeča lica simbol zdravja. Zanima jo le, da sem dobro.

Je mama, je *ama*.

Poznava se devet mesecev. Ves ta čas je trpela moje brce, se pretvarjala, da bolečine v trebuhu niso hude, sprejela, da se bo njena koža vsak dan bolj raztegovala in da ji bodo pod trebuhom ostale strije. Kljub otečenim nogam je hodila. In po vsem tem želi le, da sem zdrav. Komaj čaka, da ljudje prenehajo z obiski.

Jaz, njen sin, njen *dosežek*, nisem nekakšen pokal. Ne želi, da me ljudje, vključno z njeno mamo, opazujejo kot v živalskem vrtu.

Moje ime je izbral *dedek* Farmaan.

Saif ur Rehman Raja.

Alahov meč. Tisti, ki časti pravico, ki se je ne boji, ki jo brani.

Kakšna odgovornost, kako pomembno ime.

Pa se zaveda, Farmaan, da je ime osebe njena prva identiteta in jo pogosto občutita tudi osebnost in značaj?

Shakeela, milostna gospa, je vse svoje življenje prijazna, milostna, nasmejana in lepa. Nikoli neprimerne besede, nikoli spornega izraza čustva.

Sakina, ženska miru in mirnosti, ki druge obdaruje s svojo svetlobo.

Saleem, tisti, ki drugim zagotavlja varnost, zaščito, ki poskrbi za vse nevarnosti.

Zetoon, oljka, ki v muslimanski kulturi zdravi vse bolezni, a le na površini, na videz.

Farmaan, glavni, tisti, ki ponavadi daje ukaze in pričakuje, da jih ljudje spoštujejo.

Ko se rodim, vsi praznujejo. Vsi so tam. Tudi sorodniki, ki se običajno izgubijo v oddaljenih kolenih in se nanje spomnimo le s pozornim pregledom družinskih dreves.

Ko se rodim, ob meni ni *abe* Shabbirja. V Italiji je, dela.

Svojo odsotnost opraviči, rekoč, da mu v službi ne dajo nenačrtovanega dopusta. Kljub temu, da je otrok čakal devet mesecev, da je ugledal luč dneva.

Kaj je tu nenačrtovanega?

Ko se rodim, me vsi opazujejo, preučujejo vsako podrobnost na meni, kot bi bil razstavni predmet, moja *ama* pa muzej. *Aba* Shabbir pa barve mojih oči, mojega joka, vonja moje kože takrat, ko sem se rodil, ne bo poznal.

Da ga bom spoznal – da se bova spoznala – bom čakal štiri mesece. Da ga bom začel doživljati, enajst let. Da me bo prvič objel, dvaindvajset.

Ko se rodim, so vsi tam zame.

Samo takrat.

1.

Danes sem znova rojen.

Letališče se mi zdi zelo veliko. Vlada kaos.

Ljudje so zazrti v napise in z rokami preverjajo kovčke. Želijo se prepričati, da niso ničesar pozabili. Pogovarjajo se in se objemajo. Nekaterim se mudi oditi, kot da se tukaj ne počutijo dobro. Drugim ni do tega, da bi odšli, hodijo počasi, kot da te zgradbe ne bi želeli zapustiti.

V tej džungli se počutim izgubljenega, nemočnega. Kot da ne bi imel dovolj energije, da bi se odzval. Tiho sem in kot po navadi vse pozorno opazujem.

Gledam družine, ki se stiskajo, jočejo, si želijo večno zdravje in, nekega dne, vrnitev v domovino. Ločitev je stvar njih vseh. Bolečina jih druži.

Tam, daleč stran, vidim očeta, ki zadržuje solze, ker želi biti močan za svoje otroke, ki bodo ostali tukaj, sam pa bo odšel. On je tisti, ki išče delo drugje. Kot *aba* Shabbir. A ko očetje odidejo, ne jočejo. In moški, ki ga opazujem, ni izjema. Biti morajo močni. Zaprejo se, zatrejo čustva. Kot bi se dušili. Tolažijo. Ko pa ga gledam v obraz, se mi zdi, da si tudi on želi – v trenutku, ko objema svoje otroke – da bi ga njegov oče objel in mu zagotovil, da bo vse dobro.

Zato pa imamo očete, ne?

Potem pa so tu še matere, ki jočejo skupaj s svojimi otroki. Njihove solze so pravi cunami. Nekatero so zares dramatične in se tolčejo po prsih, kot da bi se

mož odpravljaj v smrt. Druge le objamejo svoje otroke. Posušijo njihove solze, stisnejo jih v objem. Možje pa odpotujejo. Potem, kot se pogosto sliši, se zaljubijo v ženske z belo kožo in svetlimi lasmi. In se ne vrnejo. Če že pridejo nazaj, imajo skoraj vedno na vesti varanje. Zrasel sem ob takšnih zgodbah. Prevarajo, uničijo življenje. Ženske – žene čakajo. Vedo, da so jih možje prevarali. A storiti ne morejo nič. Moške se vedno opravičuje. V nedogled. Ženskam – ženam – materam ostanejo otroci. Stisnejo jih k sebi in jim ne pustijo oditi. Da ne bi izgubile tudi njih.

Potem so tu še stari starši, tete in strici, bratranci in sestrične, bratje, sestre, bližnji in daljni sorodniki čisto vsake osebe, ki potuje.

Ko nekdo odide, vedno trpi bolj tisti, ki ostane.

Tiste, ki ostanejo, družijo bolečina, da so ostali.

Kaj pa jaz?

Oni imajo matere, ki jih tolažijo, očete, ki jih mirijo. Cele družine. Drug drugega zaščitijo.

Mene spremlja *nana* Saleem.

Ni očeta, ni mame.

Niti bratov ni.

Objemam sam sebe.

Danes zapuščam Pakistan in odhajam. Grem k *njima*, ki sta me pred dvema letoma zapustila.

Zapuščam svoje prijatelje – Wahaba, Alija, Taimoorja – in naše navade: igranje nogometa, kriketa, tekanje po travi, da bi videli, kdo je hitrejši, medsebojno nagajanje, odločanje, iz koga se bomo na določen dan norčevali. Dnevna žrtev. Pa še kreganje zaradi zapiskov, ki si jih v šoli nihče ne dela in se moramo

pri učenju znajti sami, o knjigah, ker moramo dokazati, da lahko vsak vse stori sam, da smo že veliki, da razlag učiteljev ne potrebujemo več. Živčnost pred zaključnimi izpiti. To, da skupaj jemo, pijemo, rigamo.

Vse to zapuščam.

Včeraj so se poslovili od mene: vsi so jokali.

Danes sem sam, izgubljen v svojih dvomih. Mislijo name? Ne vem, kaj me čaka. Bom tam, kamor grem, našel prijatelje? Bom našel koga, ki jim bo podoben? Kaj pa hrana? Zelo rad kuham in jem. Kaj jedo tam? Kako jedo? Kaj pa, če mi njihovi okusi ne bodo všeč? Bom našel naše začimbe? Kaj pa moji prijatelji, kaj bo z njimi? Se bodo počutili, kot da sem jih izdal? Me bodo pogrešali? Bo kdo drug prišel na moje mesto? Kako bo v Italiji? Kaj vse bom videl? Kje bom lahko razvijal svoje misli, izražal dvome, tesnobo, sanje? Bom v kraju, kamor grem, dobrodošel? Me bo sprejel ali me prosil, naj svojo preteklost pozabim?

Medtem ko razmišljam, *nana* Saleem misli na to, ali bom prišel živ in zdrav. Kako bo potekalo moje potovanje. Ustavlja, sprašuje, zaslišuje in moti vsakogar, za kogar misli, da mi bo lahko v pomoč.

Ne objame me. Ne vpraša me, ali sem v redu, ali potrebujem objem, ali si želim, da me pomiri. Njegova naloga je praktični del. Dokumenti, potni list, vozovnica, ljudje, ki me bodo spremili do vhoda in mi pomagali, ko prispemo v Italijo.

Obnaša se kot pakistanski moški. Kot vsi pakistanski moški. Reši vse težave, ne da bi začel raziskovati čustva. Samo upočasnila bi ga, od njih ni koristi.

Pomaga mi. Na svoj način.
A tako mi ni v pomoč.
Zraven mene je fizično, a ga ne čutim.
Ko napoči trenutek slovesa, se od mene poslovi
rekoč, da bo vse dobro.
»Pokliči me, ko prideš domov.«
Domov?
Moj dom je tukaj, kjer sem se rodil in odraščal.
Kako je lahko dom neki kraj, ki ga še nisem niti
videl?

Poslovim se od njega in se oddaljim, preko ovir so-
dobne džungle, da bi ujel letalo.

Počutim se samega, a prostora za čustva ni. Sedaj
moram biti razumen, močan, velik.

Star sem enajst let. Odpravljam se na svoj prvi let
Islamabad–Milano, čisto sam.

Preverijo mi potni list, vizo, vozovnico. Vprašajo
me, zakaj z menoj ni nikogar. Odgovorim tako, kot
znam. Kot vem. Povem, da so moji starši že tam, v
Italiji, skupaj z mojima dvema bratoma. Da so me
pustili pri babici in dedku in morali iti.

Hitro bi se rad vrnil k svoji družini. Veliko jim
imam povedati. Zamudili so dve leti mojega življenja,
leti, ko so me ljudje nepretrgoma opominjali, da me
moji starši nimajo dovolj radi. Ker sem nadomestljiv.

Pa sem res vreden manj?

Odgovarjam, ker moram. Ker me vsi, veliki in
majhni, gledajo. Tam sem, z nahrbtnikom na ramah
in dokumenti v rokah, pozoren na vse, kar se dogaja

okrog mene. Gledajo me žalostno, radovedno, prese-
nečeno. Kot bi bil žival v živalskem vrtu. Točno to,
čemur se je želela moja mama izogniti.

Danes sem znova rojen.

Kot bi bil čudež narave.

Nisem Jezus, a sem bil križan. Križali so me moji
starši.

Grem na letalo. Sedež ob oknu. Jaz, ki imam rad
samo hojo. Ki mi ni všeč vožnja v avtomobilu. Ki ne
vem, kaj pomeni iti z vlakom. Zdaj se bom odlepil
od tal.

Sam in prvič.

Letalo vzleti in mislim na vse, kar zapuščam. Pri-
jatelji, kraji, hrana. Osebj, sorodniki, spomini. Šola,
knjige, zvezki. Navade.

Zapuščam svoje življenje. In grem novim izku-
šnjam naproti.

Zamenjava gotovosti z negotovostjo. Nečesa, kar
imam rad, z neznanim. Hrane z lakoto.

Let je dolg osem ur, stewardese bdijo nad menoj. Če
kaj potrebujem, če se dobro počutim.

Gospod, ki je sedel zraven mene – usnjena jakna,
kavbojke, brki, kot bi bili znak neke tovarne – me je
prvi del leta opazoval, mi zastavljal vprašanja. Poje-
del je moje kosilo, ki ga nisem želel: bilo je neslano in
brez pekočega feferona. Jem samo pikantne jedi. Če
ni pikantno, zame nima smisla. Gospod mi vzbuja
strahospoštovanje.

Igrava šah, glede na to, da se ima za mojstra in s seboj nosi šahovnico. Premagam ga. Mislim, da je užaljen in mi ne nameni nobenih besed več. Poslušam, kako dojenčki jokajo in otroci trmoglavijo. Otroci, kot sem sam, a so zraven njih starši. Jaz pa se počutim otroka in odraslega, oboje hkrati. Najti moram pravo dimenzijo. Če se slabo počutim, če moja čustva izgubijo ravnotežje: čutim, da se moram znajti.

To, da znam poskrbeti za svoja čustva, je moj največji talent, to znam, odkar sem bil star štiri leta. Brezskrbnost je luksuz, ki ga ne poznam, ki ga ne znam živeti.

Stewardese me še naprej sprašujejo, ali bi rad kaj pojedel ali popil. Dovolj je pomarančni sok. Lačen sem. A te hrane ne morem jesti. Drugačna je, čudna. Ima okus, ki mi vzbuja srh. Ogaben se mi zdi. To ni moja hrana. Kje so moje začimbe? Spijem še en sok.

»Kam greš kar sam?« me sprašujejo.

»Zakaj si sam, kje so starši?«

To se sprašujem tudi sam. Ne poznam odgovora. Oziroma: naveličan sem odgovarjanja osebam, ki me ne poznajo, ki jim ni mar zame, temveč bi rade le potešile svojo radovednost.

Danes se znova rodim.

Ne, ni čudež, gre samo za igro narave, ki jo ljudje vsake toliko pogledajo.

Pripsem točno. Takoj ko se letalo dotakne tal, začutim olajšanje. Še malo, pa bom lahko objel svoje starše in brata. Po dveh letih jih bom lahko spet videl.

Zavonjal bom lahko njihov vonj. Pogovarjal sem bom lahko z njimi.

Koga bom videl prvega?

Ven grem iz letala, gospa – po dogovoru z letališčem v Islamabadu – mi pomaga iti skozi kontrole.

Gospa govori jezik, ki ga ne razumem. Nekaj malega angleških besed zna. Težko je, a se nama uspe razumeti. Zares je čudna: vitka, zelo visoka, ima skodrane lase temno rumene barve. O tej barvi sem vedno slišal govoriti, a je nikoli nisem videl. Dolg plašč in pod njim črne hlačne nogavice. Kaže noge.

Nisem vajen videti ženskih nog. Nisem vajen videti žensk, ki delajo. Žensk, ki jim ni treba prositi moških za dovoljenje. Ki so avtonomne. Neodvisne. Ki se zdijo močne.

Nisem navajen. Noge me spravijo iz tira. Odločim se: pokvarjena ženska je. Najbrž je prostitutka. Kot tiste, ki se jih vidi v Pakistanu.

Ona mi ni všeč. Neudobno mi je, ne želim, da me vidijo z njo.

Ja, dodelil sem ji kategorijo, tako kot so me naučili.

V resnici je z menoj prijazna. Nasmehi se mi, vpraša me, kako sem, kakšen je bil let. In nenehno mi zagotavlja, da bom kmalu videl starše.

Gledam okrog in opazujem.

Gledam obraze ljudi: dosti bolj beli so, obrazne poteze nežnejše in manj ostre. Ljudje s svetlimi lasmi. Ustavim se in zrem vanje: doma imajo skoraj vsi temne lase, črne kot oglje. Nisem pripravljen. Vidim ženske, oblečene kot moški, sklonim glavo zaradi

sramu. Vidim, da kadijo v zaprtih prostorih, kot v nekakšnih steklenih škatlah, čudim se, kot bi videl nekaj, kar je za ženske nesposobno.

Tam, od koder prihajam, nobena ženska ne kadi, vsaj jaz nobene takšne ne poznam. Kajenje je moška razvada. Ženske, ki kadijo, v Pakistanu spadajo v dve kategoriji: ali so prostitutke ali pa so ženske, ki prostitutke nadzirajo.

Gledam jih skoraj z gnusom.

Tudi tukaj, na tem letališču, ljudje buljijo vame. Otrok rjave kože z belo žensko. Očitno je, da nisva v sorodu. In da se niti ne poznavata. Zanj sem služba. Ona je zame pomoč.

Stopiva z letališča, nasmejim se: prvič v življenju vidim sneg. Konec marca je, ne sneži, malo snega je ob robovih ceste. Čisto sem prevzet.

Kratkotrajno je.

Oči imam na pecljih. Med večtisočglavo množico tujcev iščem ljudi, ki so mi podobni. Ki imajo moje poteze, moje oči, mojo kožo, moj vonj. Iščem starše in brata.

Vidim gospode in gospe s kovčki, vsi hitijo.

Mar tudi vi iščete svoje starše? Ste otroci, ki so vas pustili zadaj? Če je tako, vas razumem. Vem, zakaj se vam mudi. Ljudje se objemajo. Se božajo. Otroci, ki so spet skupaj s starši. Bratje in sestre, ki se gledajo in se smejejo.

Vidim žensko: moja mama je. Stoji tam in me išče, v svojih barvnih oblačilih, pokrita z naglavno ruto.

Hrepeni po meni. To čutim.

Najina pogleda se srečata. Najine prsi se dvignejo. Izdihneva, oba se treseva. Pospešiva drug proti drugemu. Gospa, ki mi je pomagala – niti po imenu je nisem vprašal – me komaj dohaja. Vda se. Razume, da otrok teče proti svoji mami. Mami, ki je ni videl dve leti.

Ne upa si me upočasnjevati.

Potopim se v naročje *ame* Shakeele. Res je moja mama. Vonjam sivko njenih oblačil. Priteče ji solza.

Obrišem jo.

Brata me objameta, ne spustita me iz rok. Šalita se zaradi moje frizure, mojih oblačil. Tako mi pokažeta, da me imata rada.

Potem pa on.

Aba Shabbir. V ustih ugasnjena cigareta, v očeh odsev njegovega sina. Očeh, ki so nama skupne. Velike, ovalne oči. Dolge trepalnice.

Energija, ki preskakuje, čakam, da me objame. On je odrasel: narediti mora prvi korak. Dve leti me ni videl. Njegov sin sem, njegovo meso in kri. Njegov prvi dedič. Saj me je ja pogrešal, drugače že ne more biti.

Pogleda me, se mi nasmeji, me poboža. In se obrne proti avtu.

Obstojim.

Ko postane prijatelj, se tudi sovražnika objame. Objema se ne odreče nikomur.

Aba Shabbir me prikrajša za objem, ki mi pripada. Do katerega imam pravico. Po katerem sem hrepenel.

Res je, *aba*, nikoli nisva bila oče in sin. Neznanca sva. Tako tudi izgledava, saj me nisi nikoli objel niti pomiril.

Nikoli nisi poskrbel zame, očka.

Čakal sem dve leti in upal, da nama bo nova domovina dala novo priložnost. Življenje, ki se začinja, od začetka in skupaj. Preteklost in bolečine za nama. Samo enkrat si me pobožal.

Si res zaslužiš samo to? Je to vse, s čimer se mi lahko oddolžiš, ker si me žrtvoval? Na kar sem čakal dve dolgi leti?

Ne počutim se več kot otrok.

Verjel sem, da si zaslužiš vsaj objem na tvojih prsih.

Očitno sem upal zaman.

Danes, 22. marca 2005, sem se znova rodil.

Vse sem pustil v Pakistanu in se pridružil mojim staršem, da bi z njimi začel na novo.

Danes sem se znova rodil in vsi so tukaj.

Vsi, razen *abe* Shabbirja.

Spet manjka.

Nevihta z dežjem sredi oktobra. Kapljice, ki močijo streho. Tukaj hiše nimajo odprtih streh: kvadrat, ob straneh katerega so sobe, kopalnica in dnevna soba, v sredini pa velik vrt. Pod milim nebom. Hiša deda Farmaana je trinadstropna. Atrij je prava agora, kjer se odrasli pogovarjajo in odločajo, otroci se skupaj igrajo, ženske pa tam skupaj meljejo začimbe in perejo perilo. Ta prostor pripada vsem, javni je. Tudi naravi pripada: soncu, dežju in toči, ki nikogar ne vprašajo za dovoljenje. Odločno vstopajo vanj, pa naj gre za temperature, višje od štirideset stopinj, monsunski dež ali pozno avgustovsko točo.

Nevihta z dežjem sredi oktobra. Kaplje, ki padajo z neba in močijo goste, ki prečkajo atrij. Pridružim se jim in grem v sobo *ame* Shakeele. Ob njej je Zain: le pred nekaj urami je ugledal luč sveta. Velike oči, drobcen nos in ustnice, ki se zdijo kot narisane. Nekoga slišim reči, da mi je podoben. Zraven njiju je Faiz, ki je star dve leti, eno manj od mene. On nama ni podoben: majhne oči ima, dolge roke in v primerjavi z mano vitkejšo telo. Kot bi bil sin drugega očeta. Skupna pa imamo lica *ame* Shakeele.

Danes se je rodil Zain in v hiši se praznuje: tako, kot je bilo, ko sva se rodila jaz in Faiz.

Tudi če se mojega praznovanja starša ne spomnita več. Nimam več njune pozornosti, naklonjenosti,

ljubezni. Zdaj je v središču pozornosti Zain, prej je bil Faiz.

Včasih je, kot bi ne obstajal več. Kot da me tukaj nihče ne bi imel rad.

»Najstarejši je, starejši brat. Naučiti se mora žrtvovati, saj bo razumel,« mi vedno znova ponavljajo. Vsak dan ob vsaki priložnosti. Nihče mi ne pojasni, kaj to pomeni ali kaj naj bi žrtvoval. To govorijo tudi določenim bratrancem, tistim starejšim, v njihovih družinah.

Vsilijo mi žrtvovanje.

»Kaj pomeni, da se moram žrtvovati, *ama*? To mi govorijo vsi, a ne razumem.«

»Žrtvovanje, sin moj, včasih pomeni umakniti se. To je dolžnost prvorojencev.«

Ubogam jo. In se tako obnašam, saj imam *amo* rad.

Star sem štiri leta in na postelji zame ni več prostora. Ob *mami* mora zdaj spati Zain. In Faiz joče, če ne spi z njo. Jaz moram spati na drugi postelji. Umakniti se moram. Se žrtvovati. Kljub temu, da bi z *amo* še vedno rad spal tudi jaz.

Star sem pet let in umaknem se Faizu. Oba si želiva kolo, a denarja je dovolj le za eno kolo. On si želi modro, jaz pa rdeče. Ne moreva se dogovoriti, zato mu prepustim izbiro. Kupijo ga njemu, jaz sem starejši.

Star sem šest let in *nana* Saleem me prosi, naj ostanem doma, saj v avtu ni dovolj prostora. Ne vzame

me na počitnice. Ostanem sam, medtem ko gresta moja brata z njim in *nani* Zetoon.

Star sem sedem let in občasno poskušam o svojih čustvih govoriti z odraslimi. Počutim se namreč samega, žalosten sem. Včasih si želim, da se ne bi nikoli rodil. Ali da bi me ubili. Strah me je živeti v mojem domu. A oni, odrasli, me ne poslušajo. Umaknem se, ustrežem njegovi želji, da me ne bi poslušal.

Spoznam, da mi nihče noče nameniti svojega časa. Vidim, kako me gledajo, kako o meni govorijo. Najbrž zato, ker se sedaj igram s punčkami. Ker češem lase svojim sestričnam. Ker nosim poročno naglavno ruto *ame* Shakeele in se pretvarjam, da gre za mojo poroko. Ker s svojimi bratranci ne igram več kriketa. Ker sem bolj ženski od njih. Ker mi je všeč gledati naše ženske, ko se ličijo ali ko govorijo, kadar moških ni zraven. Ali ko perejo perilo ali preizkušajo nove začimbe. Najbrž zato, ker imam raje ženska oblačila, saj so bolj pisana, ali pa zapestnice na njihovih rokah, ki ob premikanju takoj zacingljajo.

Tako se naučim svoja čustva regulirati sam.

Star sem osem let in sestra *abe* Shabbirja mi podari zvezek in svinčnik. Začnem s pisanjem. Dnevnik postane odrasla oseba, ki jo potrebujem. Vanj izlijem svoje želje, svoje sanje, svojo žalost, svoj strah. Dnevnik postane edini, s katerim doma govorim. Nihče ga ne sme brati, dnevnik je samo moj, v njem je skrito moje srce in odkril ga bom le takrat, ko bom to hotel jaz.

Z drugimi ne govorim. No, drugi se ne pogovarjajo z mano: ukazujejo mi, silijo me, naj se spremenim. Ne marajo me takšnega, kot sem. Moral bi biti z moškimi, se igrati z njimi, se umazati v blatu, po potrebi reševati reči s pretepom, udariti, se braniti.

Stran s punčkami: včasih me kdo tudi udari, če me vidi, da se igram z njimi.

Stran s krtačami: včasih me kdo tudi udari, če me vidi, da češem lase svojim sestričnam.

V moji samoti me *ama* Shakeela nauči kuhati. Obožujem preživljanje časa v kuhinji. Ona to razume in vztraja proti toku: vzame me s seboj v kuhinjo, ko mora kuhati, in mi razkriva skrivnosti začimb. V objemu vonjav mi pripoveduje o svojem življenju. O tem, kako je bila najbolj razvajena, najbolj zelena, najbolj scrkljana. Ona pa je želela nadaljevati s šolanjem. Prenehala je v petem razredu in mesto prepustila svojim bratom.

Umakniti se, prepustiti mesto: usoda, ki povezuje naju z *mamo*.

»Šolanje je zanje, za moške, smiselno: šli bodo delat in služiti denar. Vzdrževali bodo cele družine. Za nas ženske je bolje, da ne hodimo v šolo. Samo stran vržen denar je to. Bolje je, da se naučimo hišnih del, to potrebujemo, da bi bile pridne ženske. S temi besedami sem odraščala, veš? A jaz sem želela v šolo, sin moj, hotela sem spremeniti svet.«

»Pa se nisi nikoli uprla, *ama*?«

»Majhna sem bila. Nisem imela poguma in verjela sem, da imajo odrasli prav. Veš, če nekaj govorijo vsi, je najbrž vsaj nekaj od tega res.«

»Pa hodi v šolo zdaj, ko si odrasla.«

»Ne, sin moj, prepozno je. Zdaj imam obveznosti poročene ženske. Svoje priložnosti nisem izkoristila.

Ampak veš kaj? Naredila bom vse, da se vam ne bo treba odreči svojim sanjam. Ravno zato vztrajam, da si z mano v kuhinji, če ti je to všeč. Ni pomembno, kaj mislijo drugi.«

»Zelo rad kuham. Rad sem s teboj.«

»Torej boš z mano, ko bom mlela začimbe. Čez glavo zadosti imam tega sveta. Naj mi Alah odpusti in naj bodo začimbe usmiljene z mano, a ta krog bom prekinila.«

Najbrž je *aba* Shabbir tudi njo kdaj udaril, a vztraja in me jemlje s seboj v kuhinjo.

Aba Shabbir se vrača enkrat letno, za tri tedne. Vedno jih preživi na obiskih pri najbližjih sorodnikih, pa tistih malo bolj daljnih in pri prijateljih. Vsak dan večerja pri kom od njih. To je vsakoletni ritual. Obisk in večerja. Pa saj, *obisk in večerja* sta kot dvojčka.

Aba Shabbir se vsako leto vrne. A časa ne preživlja z nami. Vsake toliko vzame v naročje Zaina.

»Si srečen, ko kuhaš z mano?«

Nasmejim se in dvignem obrvi, skomignem z rame-ni. Razume. *Ama* je.

In pripoveduje mi o skrivnostih začimb. Prepričana je, da imajo zdravilne moči. Učiteljice v šoli pravijo, da *ama* ni izobražena. Če bi ji dovolili nadaljevati s šolanjem, bi poznala razliko med ljudskim izročilom in znanostjo.

Meša *adrakov* prah, ingver v topli vodi z limono, pravi, da je to odlično zdravilo za bolečine v trebuhu.

Faiz to dobro ve, on namreč v šolo ne želi hoditi. Tudi v mošejo ne. Izmišljuje si, da se slabo počuti, in že je pri njem, *ama* Shakeela, ki z vso močjo melje ingver, greje vodo in vse skupaj premeša. Bolečina v trebuhu izgine. Če povem po pravici, ima ta mešanica obupen okus: preden si izmislimo, da nas boli trebuh, mi, sinovi *ame* Shakeele, o tem dvakrat premislimo.

Kurkuma, *haldi*, se nanese pod oči, da pomaga odpraviti podočnjake. Zgodi se, da si jo pred spanjem strese po obrazu. *Ama* Shakeela rumenega obraza. Naslednji dan je treba rjuhe zamenjati.

Prah rdečega feferona oziroma *laal mirči* je odlično sredstvo proti prehladom. Ne, ne odpravlja jih, samo nosnice prevetri. Kadar je doma kdo prehlajen, so jedi malo bolj pikantne kot sicer. Kdor ni prehlajen, se naslednji dan bojuje v kopalnici, medtem ko prehlajeni člani družine, kljub vojni v kopalnici, uspejo vsaj zadihati.

Ama Shakeela vztraja.

»Povedala ti bom vse, kar vem o začimbah. *Dhanja*, koriandrovo seme, je skoraj brez okusa. Na njem se bolj spočijejo oči, kot ima vpliva na okus. *Zira*, kumina: aroma, ki prodre v vse koticke. Veš, da je odlična za jetra in nadledvično žlezo? *Methi*: ta travi-

ca prihaja iz Grčije. Pomaga pri prebavnih in dihalnih težavah. Čisti kožo.«

»Ampak ti na kožo nanašaš *haldi* ...«

»Seveda, a mu vedno dodam *methi*. Tako je učinkovitejši.«

Ona mi vsak dan, dan za dnem, kaže pet kraljic – *dhanjo, haldi, ziro, adrak, methi* – in potem še vse ostale.

»Kadar jih uporabljaš v kuhinji, je treba biti pri času kuhanja previden. Začimbe so svete. Zelo jih je treba spoštovati.«

Zrem vanjo, povsem v svojem svetu je. Zdi se, kot da leti, duša brez ovir, ki se lahko prosto giblje.

Kuhinja je kraj, kjer ji za dovoljenje ni treba prositi nobenega moškega.

Počakaj me, *ama*, počasi, rad bi ti sledil. Rad bi ti pomagal pri tvojih čarovnijah z začimbami.

»Prvič, začimbe daš vedno po tem, ko prepražiš olje, čebulo, česen in ingver. Počakaj, da vse postane rjavo. Praži na srednje močnem ognju, če zažgeš, lahko vse skupaj vržeš v smeti.«

Opazujem jo.

»Vedno je treba začeti s *haldijem*. Ta začimba, sin moj, je znak, da smo živi. Da obstajamo. Antična ljudstva so njeno moč primerjala s soncem.«

»Koliko *haldija* moram dati?«

»Ovisno od tega, kaj kuhaš. Na primer, za kilogram piščanca je dovolj ena žlička. To je namreč močna začimba. Z začimbami je treba biti vedno natančen, sin moj, tega ne pozabi. Potem ko si trideset

sekund blagoslavljal jed, ki jo kuhaš, moraš dodati prah *dhanje*. Boš videl, vonj koriandra se bo razširil po kuhinji. Te začimbe lahko dodaš, kolikor hočeš: vonjev v življenju ni nikoli preveč. Jaz dam vedno dve žlici, tisti veliki. Vedno pazi na ogenj ...«

»Srednje močan ...«

»Točno tako ... Ali pa takoj nato dodaj dve kaplji vode. Pusti, naj te vodi nos.«

»Kaj pa če mi njegov vonj ni všeč?«

»Nihče ... nihče, ki v srcu dobro ne misli, ne more reči kaj takega. Nikoli ne zaupaj nobenemu, ki ga ne premami ta vonjava. Nikoli. Na koncu dodaj še mojo najljubšo začimbo, absolutno boginjo, ki sem ji od nekdaj predana.«

»Boginjo? Mar nismo mi predani Alahu?«

»Seveda smo. Smo in to vsak dan znova povemo. Ampak so tudi ljudje, kot jaz, ki so predani tudi začimbam. Slepo predani. Skrajno vdani. Alah bo razumel. Alah razume, sin moj, kljub temu da mnogi menijo drugače.«

»Pa Alah res razume vse, *ama*?«

»Ja, tudi če rečejo, da ne. Sedaj dodajva *ziro*. Povo-haj to kumino. Povej, a ni nadzemjska? Povej, se ti ne zdi vsaka od začimb boginja? Nad nami so. Tega nikoli ne pozabi. Mi smo blagoslovljeno ljudstvo, izbrale so nas začimbe. Vedno bodi usmiljen do tistih, ki se jih začimbe niso dotaknile.«

Kuhava in jeva. Skupaj z drugimi.

Ama uči Zaina, kako si umiti roke. Milo na konice prstov.

Tudi jaz si umijem roke in sedem na preprogo, na tla, zraven moških v družini, ženske jedo kasneje. Odrasli otroci in moški morajo imeti na voljo topel kruh. One so navajene čakanja.

Tam je *čapati*, kruh iz polnozrnate moke, pripravljen v trenutku, in *salen*, karkoli, zelenjava, meso, stročnice, v kar lahko kruh pomočiš. Moje pravkar umite roke odtrgajo kos, pozorne so, da ni prevroč, potem ga oblikujejo v čisto drobno zajemalkico, veliko ravno za en grizljaj, ki zajame majhno količino *salena*. Kot rjuha ga objame in zaščiti. S *salenom* si ne smemo umazati rok. To se ne spodobi. Seveda se je z rokami – tako smo bližje naravi, v neposrednem stiku, brez posrednika iz jekla – a prsti morajo ostati čisti, kot bi si jih pravkar umili. Če že, se lahko navzamejo le vonja hrane.

S tem odraščam.

Kot vsi otroci v moji domovini: z ročicami, ki bi rade odtrgale kos *čapatija* in ga položile v krožnik *salena*, polnega začimb, ne da bi se umazale. Čiste, kot solza. Navzete vonja, ki nas spremlja še dolge ure po tem.

Začimbe so močne. Všeč jim je, da za njimi ostane sled. Na rokah. V ustih. Umivanje zob po obroku jih ni vredno. Na koži, včasih celo na oblačilih.

Morda ima *ama* res prav.

So nadčloveške boginje. Nekaj veličastnega, česar ne bomo nikoli do konca razumeli.

Zaljubim se v začimbe. In všeč jim je moja ljubezen. Sprejmejo me kot svojega sužnja. Morda zato, ker so razumele.

Vse, kar mi ostane v moji samoti – v mojem umikanju in prepuščanju mesta – je moja kuhinjska vez z *amo* Shakeelo.

Začimbe imajo identiteto, ustvarjajo, šivajo, usmerjajo in rešujejo odnose.